

STJEPAN SREMAC

NARODNA
UMJETNOST

1978.

KNJIGA 15

Smotre
folkloru
u Hrvatskoj
nekad
i danas

Svjedoci smo pojave sve masovnijeg organiziranja smotri folkloru u Hrvatskoj. Uz neke već tradicionalne i afirmirane regionalne i republičke smotre, odnosno uz centralnu priredbu ovakve vrste u zemlji »Međunarodnu smotru folkloru« u Zagrebu, javlja se znatan broj lokalnih, općinskih i užih regionalnih smotri. Sve veći broj takvih priredbi prati i sve veći broj izvođača uz redovito dobar odaziv publike. Uzroci tako snažno izraženom interesu za folklor vjerojatno su različiti, pogotovo zato što su folklorni sadržaji prisutni i u drugim vrstama manifestacija, od samostalnih nastupa pojedinih folklornih grupa do velikih proslava značajnih godišnjica, nacionalnih praznika i sl. Također se primjećuje da dobar dio smotri ima tendenciju da postanu priredbe stalnog karaktera, što svjedoči da se ne radi o trenutnom interesu.

Ovisno o koncepciji smotre susrećemo dvije kategorije izvođača, odnosno dva načina prezentiranja folkloru na sceni. Jedna su kategorija seoske fol-

klorne grupe, često ih nazivamo izvornima, koje na više ili manje autentičan način prikazuju folklorne tradicije svoga sela ili kraja. Pri tome svaki ples ili pjesma tvore zasebnu cjelinu. Druga kategorija su gradske folklorne grupe i ansambli, koji prikazuju folklorne tradicije raznih krajeva s većim ili manjim udaljavanjem od autentičnih oblika i stilske prezentacije. Skoro u pravilu tu se u obliku koreografirane cjeline prikazuju (uglavnom plesne i muzičke) tradicije jedne uže ili šire regije, kako to često ističu i sami nazivi koreografija (npr. **Prigorski plesovi**, **Slavonski plesovi**).

U ovom radu najviše ću se baviti seoskim folklornim grupama. Cilj mi je da pokušam utvrditi početke scenskog izvođenja autentičnih oblika folklora¹ u interpretaciji samih nosilaca tradicije, te početke i razvoj smotri folklora u kojima oni sudjeluju. Ograničavam se na područje Hrvatske jer tu najbolje poznajem prilike na temelju vlastitih istraživanja na terenu i zbog mogućnosti pristupa odgovarajućoj literaturi i dokumentaciji.

Tražeci prve početke prikazivanja autentičnih oblika folklora na sceni s autentičnim izvođačima, moramo se vratiti u 1925. godinu. Početkom studenoga te godine uprava zagrebačkog Narodnog kazališta pokrenula je u svom mjesečniku »Hrvatska Pozornica« pitanje uvođenja stalnih predstava za seljake u zagrebačkom kazalištu. Stupilo se odmah u pregovore sa Seljačkom slogom, koja je prihvatila organizaciju i prodaju karata, a tadašnji ministar prosvjete Stjepan Radić odobrio je plan za seljačke predstave. Na prvoj predstavi 6. 12. 1925. davao se **Diogeneš** Tita Brezovačkog, a nastavilo se odmah iduće godine, 3. 1. 1926. Freudenreichovim **Graničarima**. Jedan od najrevnijih posjetitelja seljačkih predstava bio je seljak Stjepan Novosel iz Bukovca kod Zagreba. Već nakon prve predstave pripremio je za »diletantski glumački zbor hrvatskih seljačkih sokolova« u Remetama scenske prikaze narodnih običaja svoga kraja pod nazivom **Badnja večer**, **O Jurjevu** i **Prigorska svadba**. Dana 28. prosinca 1925. davali su seljaci i seljanke iz Remeta **Badnju večer** u Hrvatskom glazbenom zavodu, a nešto kasnije i **Prigorsku svadbu**, početkom 1926. godine u dvorani Hrvatskog sokola u Fijanovoj ulici. Predstavi u »sokolani« prisustvovao je i tadašnji direktor zagrebačkog kazališta J. Bach, kojemu se **Prigorska svadba** toliko dopala da je odlučio prikazati je u okviru seljačkih predstava na sceni Narodnog kazališta, gdje je i odigrana 25. travnja 1926.² U vremenu između ovih dviju predstava tiskala je Seljačka sloga **Svadbu** u posebnoj knjižici.³ U predgovoru autor sam objašnjava motive koji su ga naveli na ovaj pokušaj. Još kao učenik pučke škole i pastir čitao je u novinama i slušao o kazalištu i imao želju da ga vidi. »To mi se« — kaže Novosel — »posrećilo jedne godine, kad su kod nas obrodile šljive, kruške i jabuke, da ih je bilo na vagone i ja sam ih morao nositi bosonog na trg u Zagreb. Za nagradu odvedoše me u kazalište onako bosonog i smjestiše na galeriji. Prikazivali se Graničari. Kasnije sam gledao i druge kazališne komade... Kao najstarijeg od braće slali me roditelji na svaku svatbu, koja se ikoliko ticala rodbinstva, i tu sam još kao dječak počeo sanjati kako bi bilo lijepo, da se naša svatba daje u kazalištu kao šaljiva predstava. Nešto me gonilo, te sam počeo pratiti svatbene običaje, zapisivati

nazdravice, pjesme, držanje djevera, roditelja, svatova kod svatbe. O tom, dakako, nijesam se usudio nikom u selu govoriti, jer bi mi svaki rekao, da sam pobedastio. U to me stiže nevolja da sam za vrijeme svjetskog rata (prvi svjetski rat — op. a.) izgubio sve svoje zapiske i pjesme, koje sam sa sobom i u vojništvo nosio, no mojom srećom imao sam sve te pjesme i govore u glavi. Godine 1921. pošlo mi je za rukom da niješivši se vojničke dužnosti i preboljevši španjolsku groznicu i šarlah pokrenem Hrvatsko pjevačko društvo Frankopan u Bukovcu. Poslije toga razmahao se i sokolski pokret, te je 1925. osnovan i diletantski glumački zbor hrvatskih seljačkih sokolova u Remetama, sastavljen od predstavljača i pjevača, samih seljaka i seljakinja. I za njih sam uredio predstave: Badnja večer, O Jurjevu i Prigorsku svatbu, koje su doživjele uspjeh sudeći po odobravanju onih, koji su ta prikazivanja gledali. Da to izvedem, tjerala me i misao iz mladosti i spoznaja, da na žalost sve više nestaju narodni običaji, a trebalo bi ih čuvati. Prigorje, i ako u neposrednoj blizini Zagreba, ipak je zadržalo hrvatsku narodnost i u nošnjama i u običajima, a za to mi je bio lagan posao u obliku razgovora prikazati te običaje.⁴

Zašto je **Svadba** polučila tolik interes i uspjeh, jasno se vidi iz izvještaja tadašnje štampe.⁵ Tu se ne može zaobići neosporan scenski instinkt Stjepana Novosela, koji je uspio sažeti kompleksne svadbene običaje svoga kraja u okvir jedne cjelovečernje predstave, a da pritom nije okrnjio njihovu cjelovitost. S druge strane, vrlo dobro poznavanje samih običaja i situacija koje se događaju u njihovu okviru pomoglo mu je da maksimalno moguće sačuva njihovu autentičnost i u scenskim okvirima, a njegovim »glumcima« da se potpuno sažive s likovima i ulogama koje su igrali. To je vrlo dobro uočila i kritika. Tako književnik Eustahije Jurkas piše u »Hrvatu«: »... Hrvatski seljački diletantizam je još i u tome osobito zanimiv i značajan, što se ne zadovoljava time, da prosto preuzima već sastavljena djela, koja većim dijelom i nisu podesna za seljake diletante, nego uzima materijal iz svoga vlastitoga života. Ponavlja naime pred gledaocima razne narodne običaje iz svog kraja onako, kako u raznim zgodama ti običaji žive, ili su živjeli. Ne čine dakle drugo doli ponovno proživljavaju običaje onako, kako su ih već mnogo puta proživjeli. I ta okolnost, što diletanti nisu strogo vezani na napisani tekst, već mogu i sami stvoriti situaciju svojim riečima, pomaže im da budu prirodni i da se ne izgube u situaciji.«⁶

Takva koncepcija prezentiranja folkloru na sceni, tj. autentični oblici što ih izvode autentični izvođači, iako pozdravljena i od publike i od kritike, nije potaknula slične pokušaje na selu. Seoske »diletantske« grupe, kojih se broj naglo povećao nakon izvođenja predstava za seljake u zagrebačkom kazalištu, radije posežu za umjetničkim tekstovima ili, češće, pučkim igrokazima. Ali **Prigorska svadba** ipak nije pala u zaborav. Tokom vremena izbio je u prvi plan njen folklorni sadržaj. Opis običaja dobio je kod samih Prigoraca vrijednost tradicijskog modela, tako da se i danas u prigorskim kućama može naći knjižica s prigorskom svadbom, a svi današnji pokušaji postavljanja ovih običaja na scenu zasnivaju se na Novoselovu tekstu kao garanciji autentičnosti.

Kao glavni pokretač kulturne i prosvjetne aktivnosti na selu Seljačka sloga u to vrijeme naročitu pažnju posvećuje seljačkim pjevačkim zborovima. Neki od tih zborova osnovani su još prije prvog svjetskog rata (smatra se da je najstarije seljačko pjevačko društvo »Sljeme« iz Šestina osnovano 1896). Povodili su se za radom u sličnim gradskim društvima, pa su i bili zajedno organizirani u Savezu hrvatskih pjevačkih zborova. Da bi usmjerila njihovo djelovanje, Seljačka sloga inicira osnivanje posebnog udruženja seljačkih pjevačkih zborova unutar pjevačkog saveza. Tako je 5. svibnja 1926. osnovana seljačka pjevačka župa »Matija Gubec«⁷ s predsjednikom Rudolfom Hercegom, tada tajnikom Seljačke sloge. U župu je moglo pristupiti svako seljačko pjevačko društvo s potvrđenim pravilnikom i svaki pjevački zbor ogranaka Seljačke sloge. Već 6. lipnja iste godine župa je organizirala u Zagrebu prvu »Smotru hrvatskih seljačkih pjevačkih društava«. Sudjelovalo je sedam zborova (»Frankopan« iz Bukovca, »Garić« iz Draganca kod Čazme, »Orač« iz Male Mlake, »Podgorac« iz Gračana, »Prigorac« iz Markuševca, »Sljeme« iz Šestina i »Turopoljac« iz Velike Gorice). Osim manjeg broja umjetničkih pjesama pjevale su se uglavnom obrade hrvatskih narodnih pjesama, naročito Žgančeve i Lhotkine obrade međimurskih pjesama. Smotra je održana u industrijskoj palači Zagrebačkog zbora u Martićevoj ulici, a većina zborova je nastupila u narodnoj nošnji.⁸ U rukovodstvu Seljačke sloge prevladava mišljenje da seljačku tradicijsku kulturu treba nadograđivati i proširivati. Ovaj stav odražava se u stimuliranju pjevanja obrađenih narodnih pjesama, jer, kako se ističe u komentaru ove prve smotre seljačkih zborova, »nama treba glazba, koja će biti narodna i umjetna u isti čas, a da ne bude samo neki luksuz ili puka rasonoda, jer ona ima da služi za poljepšanje i oplemenjenje života.«⁹ Uočen je nedostatak prikladnih obrada i skladbi za seljačke pjevačke zborove, pa je na sam dan održavanja smotre pjevačka župa »Matija Gubec« raspisala natječaj za zborne skladbe. Tražilo se šest harmonizacija hrvatskih narodnih pjesama za mješaviti zbor u četiri glasa, šest takvih harmonizacija za muški zbor, slobodna obrada jedne ili više narodnih tema, ili vlastitih ali u narodnom duhu sastavljenih, u duljini Mokranjčeve **Kozare** za mješoviti zbor i takva slobodna obrada u duljini Mokranjčeve **Prve rukoveti** za muški zbor. U strogo određenim uvjetima posebno se inzistira na opsegu pojedinih glasovnih dionica.¹⁰ Župa je počela izdavati i svoj mjesečnik »Hrvatska narodna pjesma«, u kojem se objavljuju harmonizacije i skladbe.

Uoči druge smotre Seljačka Sloga je na prijedlog Stjepana Novosela organizirala izložbu seljačkog ruktvorstva, a sve izložke poslali su ogranci Sloge. Sama smotra održana je 22. svibnja 1927. opet u dvorani Zagrebačkog zbora, a sudjelovao je 21 seljački pjevački zbor. Među njima su bili zborovi Bunjevaca i Šokaca iz Vojvodine, koji su izvodili svoje pjesme bez ikakve obrade.¹¹ Odlučeno je da na idućim smotrama svi zborovi pjevaju i takve neobrađene pjesme iz svojega kraja.¹² Ali u prvom planu ostaju i dalje umjetničke obrade kao oblik koji će zadovoljiti i selo i grad. Kako Seljačka sloga gleda na međusobne odnose obrađene i autentične pjesme i na njihove zadatke, može nam pojasniti citat iz rasprave o stanju i budućnosti narodne

pjesme, objavljene u »Seljačkoj prosvjeti«: »... I zato svaki ogranak Seljačke sloge — osnovani i koji će se osnovati — ima dužnost da uredi svoj pjevački sbor, koji će na svim prosvjetnim zabavama pjevati isključivo narodne pjesme i to one stare poznate domaće, koje se još pjevaju u kraju ogranka onako, kako se pjevaju u tom kraju, a za tim zamrle iz tog kraja u umjetničkoj obradbi. Ako bude tako svaki kraj radio, tad će se narodna pjesma vratiti kao lastavica na svoje staro gnijezdo, odakle će, kako bi rekao naš Preradović, protjerati novoga gospodara — vrabca, to jest kojekakve pjesme protivne hrvatskomu i seljačkomu duhu. Ali da pjevači jednoga kraja pjevaju u prvom redu pjesme svoga kraja, potrebno je i toga radi, što je na prošlim smotrama opaženo, da ih oni pjevaju najbolje i najvjernije, pa će tako oni biti tumači, kako treba izvoditi pojedine narodne pjesme. Samo se po sebi razumije, da će naša pjevačka društva pjevati i narodne pjesme u umjetničkoj obradi iz drugih krajeva. Da se narodna pjesma što jače širi, priređivat će se i smotre seljačkih pjevačkih društava ne samo u Zagrebu, kako je to bilo već dvije godine, nego i u središtima kotareva i oblasti, da se tako duh narodne seljačke pjesme unese i u naše gradove, koji će se konačno morati tomu duhu pokloniti i zavoljeti ga.«¹³

Za ovako planiranu akciju bilo je potrebno osposobiti što veći broj zbrovođa. Zato je u Zagrebu organiziran tečaj, koji je od 16. 7. do 11. 8. 1928. pohađalo 28 polaznika, uglavnom učitelja. Predavači su bili Fran Lhotka, Franjo Dugan, Rudolf Matz, Ivan Matetić, Elvira Marsić i Nikola Toth.¹⁴

Iako su vršene pripreme, godine 1928. smotra nije održana. Proklamirani zadatak nakon druge smotre godine 1927. da svaki pjevački zbor nastupi i s neobrađenim pjesmama dijelom je realiziran na trećoj smotri 16. 6. 1929. Za ovu smotru bilo je određeno svim zborovima da pjevaju u svečanim nošnjama svoga kraja, a ako se nošnja više ne može naći, trebalo ju je rekonstruirati prema sjećanju najstarijih ljudi u selu. Zato su na toj smotri bile dvije »porote«. Jedna koja je ocjenjivala umjetnički domet pojedinog zbora i posebna »folkloristička porota« (predsjedao joj dr Vlatko Maček), koja je odlučivala o čistoći narodne nošnje i o starinskom načinu pjevanja.¹⁵ Pojava ove »folklorističke porote« pokazuje da se počinje poklanjati sve veća pažnja autentičnim oblicima, a zanimljivo je da je veći akcent na nošnji nego na samoj pjesmi.

Takav razvoj prekinut je političkim prilikama. Uvođenjem šestojanuarske diktature (6. 1. 1929) zabranjen je rad Hrvatske seljačke stranke, a zatim je uslijedila zabrana rada svih udruženja koja su imala nacionalno obilježje. Tako je prekinut rad Seljačke sloge i seljačke pjevačke župe »Matija Gubec«, a time i njihovo organizirano ideološko djelovanje na selu. Prazninu koja je nastala djelomice popunjava zadruha »Sklad«,^{15a} osnovana u svibnju 1931, a aktivno djeluje od početka 1932. Okuplja tzv. »nezavisne autore«, autore koji nisu vezani ni uz kakvu autorsku agenciju, i samostalno objavljuje i distribuira djela svojih članova. Svoje umjetničko i ideološko djelovanje autori okupljeni oko »Sklada« baziraju na narodnoj melodiji kao temelju na kojem će se formirati i utvrditi specifičan hrvatski glazbeni izražaj.

Zadruga izdaje dvomjesečnu reviju, također pod imenom »Sklad«, koja ima dva dijela, glazbeni i tekstovni. U glazbenom dijelu nalaze se partiture za zborove (uglavnom obrade narodnih pjesama i skladbe na narodne teme), klavir, violine i sl., dok su u tekstovnom dijelu objavljivani stručni i ideološki članci o zadaći, radu i uspjesima zadruge. Revija je nastala fuzijom »Glazbenog vjesnika«, koji je izdavao Hrvatski pjevački savez, i »Hrvatske narodne pjesme«, koju je izdavala pjevačka župa »Matija Gubec«. Dok je »Hrvatska narodna pjesma« bila orijentirana prema seljačkim pjevačkim zborovima, »Sklad« je svoje djelovanje usmjerio prema gradskim zborovima, kako bi i kod njih obrade narodnih pjesama postale osnovica repertoara. U ovom periodu seljački pjevački zborovi koji su nastavili rad njeguju prvenstveno obrade. Takva situacija potrajat će do godine 1935, kada obnovljena Seljačka sloga u suradnji sa »Skladom« organizira, nakon prekida od šest godina, smotru seljačkih pjevačkih zborova. Ta je smotra prva u nizu zagrebačkih i pokrajinskih smotri koje će Seljačka sloga redovito organizirati do 1940. godine, kada su u Zagrebu održane posljednje dvije. Razvoj ovih smotri neodvojiv je od znatnog političkog utjecaja Hrvatske seljačke stranke i njezine koncepcije o obnovi ukupne hrvatske kulture na temeljima tradicionalne kulture sela (kao što je to bio slučaj i sa smotrama od 1926. do 1929).

Na smotri godine 1935. uz osam otprije poznatih seljačkih zborova nastupilo je i pet zborova iz novoosnovanih ogranaka Seljačke sloge. Tek ovom prilikom realizirana je ideja da svaki zbor pjeva i neobrađene pjesme iz svoga kraja. Većina zborova bila je iz bliže okolice Zagreba, a uz njih zborovi iz Cernika kod Nove Gradiške, Jasenovca i Sunje. Ove dvije posljednje grupe plesale su i svoja kola.¹⁶ Nakon smotre sastala se posebna »porota« pod predsjedanjem Vlatka Mačeka (sudjelovali su još predsjednik Seljačke sloge Rudolf Herceg, etnolozi Milovan Gavazzi i Branimir Bratanić, glazbenici Zlatko Grgošević, Rudolf Matz i Zlatko Špoljar). Tu su doneseni zaključci koji će bitno utjecati na fizionomiju slijedećih smotri. Dogovoreno je da se izvode samo »popijevke bez nota«, da se prikazuju plesovi, igre, običaji i svirka, da se prije smotre cijeli program pregleda i da se drže manje pokusne smotre po različitim krajevima. Nošnja treba da bude, jednako kao i popijevka, »prava narodna« i da više sudjeluju stariji ljudi i djeca.¹⁷ Shodno ovim odlukama od tada će se na smotrama prezentirati isključivo autentični oblici folklor.

Već iduća smotra 1936. godine dijelom je organizirana prema uputama porote. Uoči glavne održano je osam pokrajinskih smotri. Sudjelovale su 52 grupe, uglavnom iz gornje Hrvatske, jedna grupa iz Bosne i zbor Gradišćanskih Hrvata iz Trajštova.¹⁸

Uvođenje novih oblika narodne umjetnosti na scenu (ples, nošnje, svirke) i običaja zahtijevalo je da se uz muzikologe u stručnu organizaciju smotri uključe i etnolozi, koji pomalo preuzimaju glavni posao od glazbenih stručnjaka.

Od treće smotre 1937. nadalje nazivaju se ove priredbe »Smotrama hrvatske seljačke kulture«. Broj grupa ograničen je na 25, a zastupani su gotovo

svi krajevi gdje ima hrvatskog življa. Održavaju se brojne pokrajinske smotre, a smotra 1939. godine nosi rječit podnaslov »nošnje, pjesme, plesovi, običaji«.

Od 1935. do 1940. godine održano je ukupno osam smotri u Zagrebu (po dvije 1939. i 1940. godine), dok je pokrajinskih smotri održano ukupno oko 150.^{18a}

Već je rečeno da je Seljačka sloga bila pod snažnim utjecajem Hrvatske seljačke stranke i njene koncepcije o obnovi ukupne hrvatske kulture na temeljima tradicionalne hrvatske seljačke kulture. Upravo su smotre trebale pokazati koja i kakva je to seljačka kultura koja treba poslužiti kao temelj. Rudolf Herceg piše nakon smotre 1936. u Zagrebu: »... Na ove buduće velike smotre pazit će se još strože. Iz svakog kotara doći će samo jedan zbor, i to svaki put drugi, ali strogo u narodnoj nošnji, a pjesme, plesovi i običaji moraju nositi izrazito hrvatski izražaj — prema uputama Ante Radića u knjizi Narod i narodoznanstvo — dakle unutrašnji, a ne samo vanjski: riječima i trobojnicom. Više ćemo paziti na sadržaj nego na formu. Budemo li radili tako, možemo za deset godina točno formirati kulturnu individualnost hrvatsku s vječnim izvorom u seljačkom narodu i u njegovim starinskim običajima«.¹⁹

Na ovoj II. smotri bilo je točaka koje nisu nosile »izrazito hrvatski izražaj« i takve su izostavljene iz popisa repertoara uz napomenu: »Pjesme, koje nisu spadale na smotru, jer su gradske ili nisu naše, hrvatske, već kojega drugoga naroda, ne spominjemo u obće«.²⁰ Već na trećoj smotri 1937. godine zadovoljeni su ovi kriteriji, a tokom idućih godina, proširivanjem saznanja o kulturnim elementima prezentiranim na smotrama, ta selekcija bila je sve stroža. Zato je Širola mogao 1940. napisati: »U posljednjim je smotrama do u sitnice sasvim uklonjeno sve, što je u život hrvatskog seljaka i manifestacije tog života uneseno ili se i sad još unosi izvana«.²¹ Inzistiranje na prezentiranju »samoniklih« tvorevina dovelo je do toga da su se u mnogim krajevima obnavljali već zaboravljeni plesovi, pjesme i običaji starije tradicije. Isto tako obnavlja se i nošnja ili neki njeni dijelovi, jer kako to ističe »Poruka« — svim ograncima, članovima i prijateljima Seljačke sloge, »HRVATSKI SELJAČKI POKRET OBNAVLJA STARU HRVATSKU NARODNU KULTURU I NA NJENIM TEMELJIMA STVARA NOVU«.²² Ove rekonstrukcije obavljaju se uz pomoć ili nadzor stručnjaka.

Ogranak iz Prečec-Tedrovca (Dugo Selo) izvještava o obnovi ivanjskih običaja: »Pod nadzorom stručnjaka za narodni život i običaje g. profesora Milovana Gavazzia uvježbao je novoosnovani mješoviti pjevački zbor ogranka taj prastari narodni običaj sa pjesmama, što je ostalo u sjećanju samo najstarijim ljudima u selu, i za veliku pjevačku smotru u Zagrebu dne 7. VI. o. g. (1936. op. a.)«.²³ Seljacima se daju upute kako da pronađu u svom selu stare domaće pjesme i plesove, a ukoliko ih nema, »moraju naučiti takve, koje se pjevaju u susjedstvu«.²⁴

Danas možemo konstatirati da je eliminacijom svega onoga što se moglo identificirati kao »strani« utjecaj, odstranjen iz repertoara smotri čitav jedan

relativno mlađi sloj folklornih tradicija. Pogotovo se to odnosi na plesni folklor, gdje su takvi utjecaji bili izrazitiji, a neke možemo pratiti i znatno ranije, npr. pojavu lančanih plesova s mačevima i plesova tipa moreške krajem 15. stoljeća na području južne Dalmacije. Sva područja nisu bila jednakovno i istovremeno zahvaćena pojedinim utjecajima, niti su oni dolazili uvijek iz istog smjera, a ni svaka sredina ih nije jednako prihvaćala. Sve je to dijelom utjecalo na zastupljenost pojedinih krajeva na zagrebačkim smotrama.

Tako je na svih osam zagrebačkih smotri iz Hrvatskog primorja sudjelovala samo jedna grupa (Dobrinj, Krk), iz Gorskog kotara također jedna (Lukovdol), iz Like dvije, a iz užeg priobalnog područja Dalmacije i otoka svega osam grupa, od toga pet iz okolice Dubrovnika. Ostali krajevi Hrvatske bili su dobro zastupani. Dosta grupa dolazilo je iz Bačke i Bosne i Hercegovine. Uočljivo je da je na posljednjoj smotri 1940. godine, koja je održana točno na godišnjicu potpisivanja sporazuma Cvetković—Maček, a povodom svečane sjednice kraljevske vlade u Zagrebu, sudjelovao znatno veći broj grupa iz Bosne i Hercegovine.

Najveći broj grupa dolazio je iz sjeverozapadne Hrvatske, gdje u to vrijeme starije tradicije većim dijelom nisu bile više u živoj funkciji, ali su još živjele u sjećanjima starijih ljudi i mogle su se rekonstruirati. Izvođači su još posjedovali moć uživljanja, a pomoć stručnjaka garantirala je visok stupanj vjernosti tih rekonstrukcija.

Tendencija Seljačke sloge nije bila samo u tome da se tako obnovljene tradicije prezentiraju na sceni nego da ih se vratj i u njihovu prvobitnu funkciju. Vrlo jasno se to može vidjeti iz predavanja **Čemu ove smotre**, koje je Rudolf Herceg održao uoči IV. smotre 1938. na zagrebačkoj radiostanici. Herceg na kraju kaže: »Ali Seljačka sloga ima širu zadaću, ona kao kulturno-socijalna organizacija gleda u budućnost, ona hoće da utječe na život — u konkretnom slučaju na kulturni život hrvatskoga seljaštva. Sa tog stovišta sutrašnja će smotra uspjeti, ako se sva ona nošnja, sve one pjesme i običaji, koje budemo vidjeli i čuli, te im priznali ne samo umjetničku i kulturnu — etnografsku — vrijednost, nego i socijalnu-gospodarsku, udomaće u dnevnom životu i zamjene loši, tuđi i skupi import. Mi iz Seljačke sloge to želimo, tomu se nadamo i u to vjerujemo.«²⁵ Na takve pokušaje zaustavljanja (i vraćanja) razvojnih procesa reagirao je Pavao Markovac u napisu **A što sada?**, objavljenom u zagrebačkom tjedniku »Nova riječ« od 20. 7. 1939. Ističući zasluge Seljačke sloge u prezentiranju kulturnih vrednota sela u njihovu najčišćem obliku i korist koju su od toga imali u prvom redu stručnjaci, on kaže: »Seljačka kultura je odraz i izraz posve određenih uslova života, rada i odnosa na selu. Oni se s vremenom nužno mjenjaju, a naročito u našim danima, gdje se razni utjecaji ispoljuju u sve većoj mjeri. S time se nužno mijenjaju i pojedine kulturne vrednote, sam odnos i seljaka prema njegovoj kulturi. To priznaje i sama Seljačka sloga, ističući, da su se u svim krajevima nastojale pronaći najstarije pjesme i nošnje, najstariji oblici, bez kasnijih stranih utjecaja. No činjenica da takovi noviji, nečisti oblici postoje, doka-

zuje, da se radi o jednom procesu, koji se doduše može kanalizirati, donekle usmjeriti, ali se ne može zaustaviti«. I iz današnjih pozicija možemo se u potpunosti složiti s ovim izvanredno zrelim Markovčevim razmišljanjem. Ali on se ne zaustavlja na tome, nego odmah predlaže i način djelovanja: »Ako je selo znalo stvoriti toliko značajan kulturni izraz u prošlosti, onda treba vjerovati u to, da će s vremenom izgraditi i onakve oblike, koji odgovaraju današnjem stanju. Treba stoga prepustiti inicijativu samim seljacima, dok će stručnjaci izvršiti ulogu dobrog pedagoga, koji ostavlja svome đaku da se razvija posve slobodno, a sprečava ga samo, da ne zađe na stramputicu ili mu pomaže tamo, gdje mu nedostaje iskustva, da izvede pravilno rješenje na temelju postojećih okolnosti i pretpostavaka«.

Pokrajinske smotre, sistematski organizirane po svim krajevima gdje je bilo hrvatskog življa, pružale su nešto drugačiju sliku nego reprezentativne zagrebačke smotre. Velik broj tih priredbi nije ostavljao mogućnost stručnjacima da prije pregledaju programe, tako da se ovdje pojavljuju elementi koji nisu imali pristup na zagrebačke smotre. Izvode se plesovi i pjesme novije tradicije, uprkos nastojanju stručnjaka i organizatora da se i ovdje provedu isti programski ciljevi. Za tu svrhu u »Kalendaru Seljačke sloge« za 1937. tiskane su upute kako treba organizirati smotre i što se može na smotrama izvoditi. Ipak, pokrajinske smotre su bile prije svega filter za glavne smotre u Zagrebu. Stručnjaci su ovdje odabirali grupe i repertoar, a svaka odabrana grupa bila je dužna da se do u sitnice približi traženjima stručnjaka. Te smotre bile su gotovo neiscrpan rezervoar novih grupa i točaka. Birane su samo najbolje i najinteresantnije, i to je omogućavalo da se postigne i zadrži zamišljena razina i koncepcija centralnih priredbi. Repertoari pokrajinskih smotri bili su redovito objavljivani u mjesecniku »Seljačka sloga«, ali su, nažalost, i tu izostavljene točke koje nisu odgovarale kriterijima.

Svaka grupa koja je kandidirala za smotru bila je dužna da pošalje Središnjici Seljačke sloge u Zagrebu na odobrenje tekstove pjesama koje će pjevati. Uz prikupljene i objavljene repertoare zagrebačkih i pokrajinskih smotri to je već predstavljalo lijepu građu, pa se došlo na ideju da se napravi »inventarizacija hrvatske seljačke kulture«. Za tu svrhu nakon godišnje skupštine Seljačke sloge u veljači 1937. razaslane je svim ograncima posebna **Okružnica** s pitanjima o pjesmama, plesovima, svirci, nošnji i običajima, a tiskana je i u martovskom broju »Seljačke sloge« 1937. **Pitanja o seljačkoj pjevačkoj kulturi**, kako je nazvan ovaj upitnik, trebala su predstavljati početak sistematskog prikupljanja materijala o čitavoj seljačkoj kulturi.

Iste godine (1937) snimljena je na tonski film priredba smotre održana u dvorani Zagrebačkog zbora. Izrađeno je nekoliko kopija, i uz predavanje o hrvatskoj seljačkoj kulturi film je planski prikazivan po svim krajevima odakle su dolazile grupe, odnosno gdje su za to postojali tehnički uvjeti.

Štampa je s dužnom pažnjom pratila priredbe zagrebačkih smotri. Uz napise intonirane rodoljubnim oduševljenjem za sav onaj sklad boja, zvuka i pokreta, nalazimo i znatan broj kritičkih prikaza glazbenih i drugih stručnjaka, koji su redovito pratili smotre. Oni se ne zadržavaju samo na analizi

pojedinih grupa i točaka nego pokušavaju odgovoriti na neka pitanja razvoja, porijekla i rasprostranjenosti pojedinih elemenata, pa čak daju i čitave male sinteze hrvatskog glazbenog izražaja. Bilo bi korisno napraviti pregled tih mišljenja.

Već prve smotre nalaze odraz u amaterskom kulturno-umjetničkom djelovanju u Zagrebu. »Matica hrvatskih kazališnih dobrovoljaca« (MHKD), koja je od 1933. ideološki i organizacijski vezana uz »Sklad«, u težnji da na području scenske umjetnosti pomogne izgraditi hrvatski scenski izražaj zasnovan na samonikloj narodnoj kulturi, pristupa proučavanju narodnog života. Pod vodstvom Aleksandra Freudenreicha članovi Matice odlaze zajedno s glazbenicima »Sklada« na smotre i na selo, gdje uz pomoć balerine Nevenke Perko bilježe plesne korake i figure. U tom poslu zatječe ih poziv za sudjelovanje na međunarodnom plesnom natjecanju u Berlinu 1936, održanom u okviru XI. olimpijade. Prikupljeni materijal članovi Matice umjetnički obrađuju i postavljaju tri koreografije: **Hrvatsko slavonsko kolo** na glazbu Lisinskog, **Balun** na glazbu Slavka Zlatića (uz balun u ovoj koreografiji se plesalo i kolo iz Novog Vinodolskog) i **Dučec i drmeš** na glazbu Rudolfa Matza. Na istom principu Nevenka Perko koreografira i sama izvodi tri solistička plesa. S ovim stiliziranim narodnim plesovima osvaja Matica u konkurenciji narodnih plesova prvo mjesto.²⁶ Iako je osnovna djelatnost MHKD gluma, potaknuta ovim uspjehom ta organizacija i dalje radi na umjetničkoj obradi narodnog plesa. To njihovo djelovanje predstavlja začetak bavljenja scenskom primjenom plesnog folklora u gradu.

I seoske grupe postaju sve pokretljivije. Uz odlazak na pokrajinsku ili zagrebačku smotru, pojedini ogranci kao gosti sudjeluju i na pokrajinskim smotrama u drugim krajevima. Ogranak iz Čučerja gostovao je početkom svibnja 1940. u Beogradu i Sofiji, gdje su prikazivali svadbene običaje svoga kraja.

Vratimo se opet zagrebačkim smotrama da vidimo kako su bile organizirane te priredbe. Smotra je trajala uvijek samo jedan dan. U pravilu su održavane najmanje dvije priredbe, uglavnom s istim programom. Jedna priredba je obavezno bila u Hrvatskom narodnom kazalištu za odabranu publiku — političare, kulturne i javne radnike, stručnjake i strance. Druga je bila za šire građanstvo, prvih godina u Zagrebačkom zboru, a kasnije u Radničkoj komori. U dva navrata održane su priredbe na otvorenom prostoru u Maksimiru, nakon kojih je bilo opće narodno veselje. Iako su ove smotre imale izrazito nacionalno političko obilježje, nisu mogle izbjeći određeni stupanj komercijalizacije. Navodim objašnjenje koje je Seljačka sloga u svome mjesečniku ponudila članovima: »... Za ovu smotru mnogo se zanimaju ne samo hrvatski nego i strani umjetnici i učenjaci, pa i poslovni ljudi iz čitave Evrope, a djelomično i iz Amerike. Zanima ih: bili se njihova civilizacija mogla pomladiti našom narodnom (seljačkom) kulturom... Treba dakle tu smotru vidjeti, a to znači: treba doći u Zagreb. Zagrebčani pak vole, da dođe što više stranaca («turista»). Ostavit će nešto novaca. Zbog tih novaca osnovan je u Zagrebu kod gradskog poglavarstva 'turistički odsjek'. Ali

strancima treba nešto pružiti, nešto, čega kod kuće ne imaju. Odmah su se svi složili u tom, da je 'takvo nešto' upravo ona seljačka kultura, koju na smotri u Zagrebu pokazuje hrvatsko seljačtvo u prvom redu sebi i svojim. I evo, tu su se naši interesi 'sastali'. Seljačka sloga pokazuje tu hrvatsku seljačku kulturu, da ju i gradski svijet — domaći i strani — upozna i počne poštivati, a Zagrebčani žele njome domamiti strance...«. ²⁷

Tako je uspostavljena sprega s turizmom, a čim se ona jednom uspostavi, prorade propagandni mehanizmi. Već je iduće, 1938. godine podijeljen svim posjetiocima letak na hrvatskom i četiri svjetska jezika s pozivom na slijedeće smotre, a novinari točno znaju koliko je bilo gostiju iz Engleske, a koliko iz Holandije.

Rat je prekinuo zamah i razvoj tih smotri, ali su stvoreni osnovni uvjeti za dalji život folkloru na sceni. Prije svega bih tu istaknuo svijest razvijenu kod seljaka o značenju i vrijednosti tradicija koje je sam stvorio i o korisnosti njihova prezentiranja. S druge strane, i grad je razbio malo-gradansku predodžbu o manjoj vrijednosti ruralne kulture, pa su seoske tradicije prezentirane na sceni dobile publiku, koja se možda neće s njima poistovjetiti, ali će ih u najmanju ruku sa zanimanjem pratiti.

Opći interes za ove vrednote nije mimoišao ni stručnjake. Bogatstvo i raznolikost izražaja viđenih na smotrama pokazali su koliko se zapravo malo zna o folklornoj glazbi i plesu. Iako su neki smatrali i ono viđeno na sceni dovoljnim za donošenje konačnih zaključaka, osjeća se potreba za sistematskim terenskim istraživanjima. Opet ću se poslužiti citatom iz Širolina članka o smotrama: »... neosporna je činjenica — istaknuta na konferenciji zagrebačkih umjetničkih i naučnih institucija u Zagrebu (mjeseca lipnja 1939.) od ravnatelja Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt, prof. Vladimira Tkalčića, da se sav čar neposrednog doživljaja svih manifestacija narodne umjetnosti može potpuno osjetiti i ispravni ocijeniti (gonetajući im dubok smisao u životu naroda) samo na mjestu i u krugu, za koji su te manifestacije dio samog života, i u doba, kada se — po tradiciji — imaju izvršivati«. ²⁸ Rezultat takvih nastojanja je i Širolina **Osnova za sabiranje hrvatske narodne glazbe**, objavljena na istom mjestu. Javlja se već i rezultati novih regionalnih istraživanja, npr. Matetićeve zbirka popjevaka iz Istre, Kvarnerskih otoka i Hrvatskog primorja i Špoljarova zbirka iz gornje Podravine. Intenzivnije će se ova istraživanja nastaviti poslije rata.

Ubrzo nakon oslobođenja zemlje u novim uvjetima, uz pomoć narodnih vlasti, oživljava rad Seljačke sloge i njenih ogranaka. Nastavlja se kulturna i prosvjetna djelatnost u svim pozitivnim aspektima prijeratnog djelovanja Sloge, prilagođena novim uvjetima i potrebama. U tu aktivnost uključene su i smotre. Već 29. 6. 1946. održana je prva poslijeratna »smotra hrvatske seljačke kulture« u Zelini. ²⁹ Bila je to kotarska smotra, kakvih će nekoliko biti održano prije glavne smotre 22. 9. 1946. u Zagrebu. ³⁰ Na pozornici u parku Maksimir nastupila su 22 ogranka iz svih krajeva Hrvatske, a iz Bosne i Hercegovine tri ogranka. Uoči druge glavne smotre 1947. održano je 30 što mjesnih što kotarskih smotri. Dana 24. 8. 1947. iza Vidikovca u Maksimiru pred

Predsjednikom Titom, saveznim i republičkim rukovodiocima i oko stotinu tisuća gledalaca nastupila su 22 ogranka iz Hrvatske, 3 ogranka iz Bosne i Hercegovine, 3 seoske folklorne grupe Srpskog kulturno-prosvjetnog društva »Prosvjeta«, seljački pjevački zbor Matice slovačke iz Iloka i seljački folklorni zbor Hrvatskog prosvjetnog društva iz Bačkog Brega. Na trećoj glavnoj smotri 22. 8. 1948. opet u Maksimiru, nastupila su 33 ogranka Seljačke sloge, od toga 3 iz Bosne i Hercegovine, 3 pododbora »Prosvjete«, a kao gosti u vrijeme odmora nastupili su zborovi radničkih kulturno-umjetničkih društava »Vinko Jeđut« i »Maksim Gorki« iz Zagreba i pjevački zbor »Prosvjete« iz Oriolika.

Velika aktivnost seoskih folklornih grupa našla je na snažan odjek u gradu. Osnivaju se brojna gradska folklorna amaterska društva, a godine 1949. osnovan je u Zagrebu i profesionalni folklorni ansambl Hrvatske »Lado«. Da bi se ujedinila i usmjerila djelatnost svih kulturno-prosvjetnih i kulturno-umjetničkih društava u Hrvatskoj, i u selu i u gradu, osnovan je krajem 1948. Savez kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske. Njegovim članom tako postaje i Seljačka sloga. U organizaciji Saveza održan je u Zagrebu od 10. do 16. 9. 1949. prvi Festival kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske. U okviru Festivala priređena je 11. rujna »Smotra narodne pjesme i plesa«, na kojoj je sudjelovalo 19 ogranaka iz Hrvatske, 3 ogranka iz Bosne i Hercegovine, 7 pododbora »Prosvjete«, 3 folklorne grupe Narodne omladine i 6 folklornih grupa kulturno-umjetničkih društava i seljačkih radnih zadruga. Uz starinske pjesme i plesove na ovoj su smotri izvedene i pjesme i plesovi iz vremena NOB i poslijeratne izgradnje. Iduće, 1950. godine Savez je organizirao 101 gradsko-kotarsku smotru i 6 oblasnih, na kojima je uz ostala društva sudjelovalo i 97 ogranaka. Glavnu smotru, održanu 3. rujna u Zagrebu, organizirale su zajednički Seljačka sloga i »Prosvjeta«, a sudjelovalo je 13 ogranaka iz Hrvatske, 3 ogranka iz Bosne i Hercegovine, 5 pododbora »Prosvjete« i 2 guslara. Kao i prethodne godine, program je bio mješavina starijeg i novog narodnog stvaralaštva.

Zajedničko nastupanje seoskih i gradskih folklornih grupa, koje postaje praksa na kotarskim smotrama od 1949. nadalje, unosi u seoske grupe utjecaj gradskog načina prezentiranja folklora na sceni. Zapažaju se prvi pokušaji koreografiranja pojedinih plesova i stvaranje koreografiranih cjelina. Zanimljivo je da su koreografski zahvati češći u prezentiranju oblika nastalih u NOB i poslijeratnoj izgradnji ili u prikazivanju tradicija drugih krajeva. Ti utjecaji nisu toliko primjetljivi kod ogranaka Seljačke sloge koliko kod novoosnovanih seoskih grupa Narodne omladine i Seljačkih radnih zadruga. Uz plesne grupe u seoskim društvima djeluju i pjevački zborovi, tamburaški zborovi i dramske sekcije. Njihov se rad temelji na umjetničkoj literaturi, kao i u sličnim gradskim društvima. Dosta je čest slučaj, na primjer, da su isti ljudi članovi pjevačkog zbora i plesne grupe. Prikupljanje, tiskanje i distribuiranje literature za ove oblike djelovanja preuzeo je Savez kulturno-prosvjetnih društava.

Smotre folkloru u Hrvatskoj nekad i danas

Povodom III. konferencije IFMC (Međunarodnog savjeta za muzički folklor) 1951. u Opatiji je priređena velika smotra pjesama i plesova naroda Jugoslavije. U pripremama za ovaj festival održano je širom Jugoslavije više kotarskih smotri, a za ovu je zgodu bilo odabrano 86 seoskih grupa iz svih naših republika.³¹ Jugoslavenski komitet za IFMC priređuje već iduće 1952. godine u Puli veliki festival folkloru, povodom osnivanja Udruženja muzičkih folklorista Jugoslavije. U organizaciji sudjeluju Savez kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske, Središnjica Seljačke sloge i »Prosvjeta«, a nastupaju ogranci Seljačke sloge i pododbori »Prosvjete«.

Zatim je došlo do određenog zastoja, izazvanog tadašnjim shvaćanjem o konzervativnoj seoskoj kulturi kao kočnici industrijskog razvoja i modernog preobražaja društva, a trajao je do početaka šezdesetih godina. Za to vrijeme aktivnost seoskih grupa ne izlazi iz lokalnih i užih regionalnih okvira. Tada dolazi do probuđenog interesa za folklor, koji traje još i danas. Opet oživljavaju neke smotre i festivali, osnivaju se novi, a prati ih reaktiviranje i pojačana aktivnost seoskih grupa, osnivaju se nove grupe, sada već pod imenom kulturno-umjetničkih društava. U pokrajini su to priredbe na kojima se prikazuju regionalne tradicije, i u tom smislu ih možemo usporediti s prijeratnim pokrajinskim smotrama. Ove današnje su međutim organizacijski i financijski potpuno neovisne i odraz su lokalnih potreba, mogućnosti i ukusa.

Sigurno je da je čitavoj toj aktivnosti u znatnoj mjeri pridonijela »Međunarodna smotra folkloru« u Zagrebu, koja se redovito održava od 1966. godine.

Zamisao o organizaciji ove divovske priredbe rođena je u ustanovi »Arto«, koja je između ostalog organizirala »Zagrebačke večeri«, priredbe koje su trebale oživjeti kulturno mrtvilo grada u toku ljetnih mjeseci. Tražilo se nešto što bi privuklo turiste da posjete grad i zadrže se u njemu nekoliko dana. I opet je to bio folklor u izvođenju seoskih grupa. Takvu vrstu manifestacija, da bi imale odgovarajući nivo, nije moguće organizirati bez stručnjaka, pa je stvoren stručni savjet, sastavljen od eminentnih poznavalaca ove materije. Ustanovljena su i **Načela** Smotre, koja utvrđuju njenu svrhu i način djelovanja.

Prema **Načelima** Smotre od ukupnog broja grupa polovina treba da je iz Hrvatske, četvrtina iz drugih krajeva Jugoslavije i četvrtina iz inozemstva. Uloga stručnjaka je, kažu **Načela**, »strogo ograničena samo na diskretno pomaganje nosiocima narodne kulture da uoče i da pokazuju samo ono što je uistinu narodno i da to pokazuju na izvoran način«. Ako analiziramo repertoare grupa³² (zadržat ću se samo na onima iz Hrvatske), vidjet ćemo da se pod izrazom »uistinu narodno« podrazumijevaju elementi starije »autohtone« tradicije, dok relativno novije tradicije nisu prisutne u programima, ili se pojavljuju sasvim sporadično. Iznimku predstavlja prva smotra 1966. i donekle druga i treća, kad se mogla vidjeti **polka, mazurka, moreška, krajc-polka, vanjkušec, milica, čardaš, Ja sam sirota, šotiš, Išla žena na gosti**, itd. Primjećuje se da uz kontinuitet scenskog prikazivanja folkloru od strane sa-

mih nosilaca tradicije, postoji i kontinuitet mišljenja da su promjene i utjecaji što su dolazili s raznih strana neprirodni, tuđi nanosi.

Već smo konstatirali da apsolutne izolacije i samoniklosti nije bilo ni u prošlosti, a ono što se unosilo izvana, s vremenom se toliko izmijenilo i prilagodilo lokalnim prilikama da je prestalo biti tuđe. Nepriznavanjem »tradicijske vrijednosti« ovom sloju naše kulturne baštine ne daje se na tim smotrama prava slika plesnog i muzičkog folklor velikog dijela Hrvatske, a prikaz razvoja tih elemenata (ponekad i proučavanje) zaustavlja se negdje na počecima ovog stoljeća.

Interesantno je da su takvi stavovi dali u Međimurju poticaj novom stvaranju. Kako je i Međimurje jedno od područja gdje se starija plesna tradicija sasvim izgubila, pojavilo se nekoliko narodnih koreografa koji su na osnovi starih međimurskih pjesama koreografirali čitav niz plesova, između ostaloga za potrebe nastupanja na smotrama. Neka o tome nešto kaže jedan od koreografa, Jela Pavčec iz Preloga: »Na to sam i ja došla, to mi je i dr Žganec rekao: da, Jela, probajte sad nekaj to narodno stvarati, te narodne plesove. Da, da, on mi je rekao, to je bilo poslije preokreta. Onda je on dal te upute da nešto narodnoga, da neka narod stvara svojega. I tak smo mi počeli. I onda sam ja počela, a pogotovo kad je trebalo ići na prvi festival u Zagreb. Onda je bil drug Tito u Zagrebu na tom festivalu. A onda, kaj sad, sa narodnim plesovima treba ići, a mi nismo tak narodnih plesova imali, kad smo imali polke i mazurke, ali to ni bilo naše. Tako smo došli na to, pa sam ja, baš tak je bilo, sam prva tri plesa iskoreografirala. To je bilo **Vu toj turskoj zemli, Falila se Jagica devojka** i čini mi se **Baroš, oj Barica**. To su bila prva tri plesa i kola sa kojima smo mi nastupali, a još nismo imali ni glazbu, neg smo tek samo si pjevali. Ja sam si uzela **Vu toj turskoj zemli**, to je bilo najviše na večer kad sam legla u krevet, onda sam si ja maštala.«³³ Ubrzo su ti plesovi stekli popularnost širom Međimurja i ušli u repertoar većine folklornih grupa s tog područja, a tako su dobro napravljeni u međimurskom duhu da ih i stručnjak teško prepoznaje kao novotvorine. Međimurske seoske grupe s ovim repertoarom uspješno sudjeluju na zagrebačkim i drugim smotrama, a od 1974. Međimurje ima i svoju smotru, koja se svake druge godine održava u Donjoj Dubravi u organizaciji tamošnjeg ogranka Seljačke sloge.

Većina pokrajinskih smotri, festivala i priredbi nije opterećena na ovaj način postavljenim problemom autohtonosti, pa u repertoarima tih priredbi nalazimo i elemente novije muzičke i plesne tradicije. Razloge treba tražiti više u praktičnim potrebama da se omogući nastupanje što većem broju grupa s različitim programom nego svjesnom nastojanju stručnjaka i organizatora da se što cjelovitije prezentira plesna i muzička tradicija kraja. S druge strane, starije tradicije u mnogim krajevima već odavno nisu sastavni dio života kao uostalom ni novije, ali ove druge još žive u sjećanjima starijih ljudi i moguće ih je rekonstruirati. Vjerojatno ima udjela i faktor da smo se vremenski dovoljno distancirali i da lakše uočavamo kulturnohistorijsku vrijednost i ovog novijeg sloja.

Stanje tradicija dobrim dijelom utječe na kvalitetu izvedbi, koje su vrlo različite od grupe do grupe, od plesa do plesa. Tu imamo širok dijapazon, od prenošenja čistih tradicijskih oblika u scenski okvir pa do neopravdanih intervencija u tako čvrste, tradicijom određene forme kao što je kolo i do nečistih stilskih interpretacija. Može se reći da najautentičnije izvedbe dolaze u većini slučajeva otamo gdje je tradicija, bez obzira na to bila ona starija ili novija, još živa ili gdje su izvođači bili aktivni sudionici i još posjeduju moć uživljanja. Malo je područja u Hrvatskoj gdje još ima žive kontinuirane tradicije, tako da su na smotrama u većem broju prisutne više ili manje uspješne rekonstrukcije. Treba reći da ne postoje neki čvrsti univerzalni kriteriji pomoću kojih se može pouzdano utvrditi da li je nešto i u kojoj mjeri autentično. To je moguće tek uz dobro poznavanje lokalnih prilika, odnosno uz solidno izvršeno terensko i studijsko istraživanje. Kako se rekonstrukcija prihvaćaju i ljudi koji nemaju tih znanja, često dolazi do nepopravljivih deformacija i miješanja.

Dotaknuo bih se ovdje značenja pojma »izvornosti«. Ovaj pojam došao je u upotrebu još prije drugog svjetskog rata i vezan je tada isključivo uz pitanje porijekla, pitanje autohtonosti, samoniklosti folklornih oblika prezentiranih na smotrama. Ilustrirat ću to s dva primjera. U prikazu treće smotre »Novosti« od 14. 6. 1937. pišu: »... Za posebnim stolom pred podiumom dvorane sjedili su naši muzičari i plesni koreografi, koji se zanimaju za izvornu seljačku melodiju i ples... Melodije i plesovi, koje su prikazali ovi seljaci, potpuno su izvorni i bez ikakvih natruha, pa prema tome imaju veliku vrijednost...« U »Novoj riječi« od 15. 6. 1939. Pavao Markovac u prikazu pete smotre piše i ovo: »... Na ovoj se smotri taj razvoj mogao naročito lijepo pratiti, jer je uspjelo gotovo u cjelosti ukloniti sve primjese, koje su tokom vremena iskrivile izvorne oblike... Želimo li istaknuti najčišće i najizvornije elemente narodne kulture na ovoj smotri, morat ćemo naravno primijeniti druga mjerila, nego ako želimo ustanoviti ono, što je bilo objektivno najuspjelije. Tako npr. bez sumnje nošnja ogranka iz Pridvorja (Konavli kod Dubrovnika) predstavlja vrhunac sklada i ukusa, isto tako kao i njihova poskočnica, bogata raznim figurama, iako je tu očit utjecaj grada i strane kulture. No treba istaknuti, da je taj utjecaj prilagođen narodnom osjećaju na izvanredan način«. Ovo značenje pojma »izvornosti« u upotrebi je i danas. Pojavom gradskih folklornih grupa stvorena je nova kategorija izvođača, koje je trebalo razlikovati od samih nosilaca seljačke folklorne tradicije. Stoga su seljačke folklorne grupe nazvane »izvornima«, a njihovi članovi »izvornim izvođačima«. Kako gradske grupe prezentiraju na sceni stilizirane folklorne oblike, ono što izvode seoske grupe označeno je kao »izvorni folklor«. Dakle, tu je sad akcent na autentičnost izvođača i autentičnosti onoga što se prezentira, odnosno kako se interpretira.

Iz znanstvenog aspekta svakom od ovih značenja mogao bi se uputiti niz prigovora. Najviše zamjerki zaslužuje kvalifikacija scenske izvedbe folkloru kao izvorne, bez obzira na to koliko se ona približava autentičnim oblicima. Čim je, naime, folklorna pojava izdvojena iz ambijenta u kojem živi, ona

doživljava određene promjene i počinje drugačije funkcionirati. Samim time prestaje biti izvorna. Stoga je sada moramo promatrati u njenoj novoj funkciji, u njenu drugom životu.

Dobar dio folklornih tradicija koje su već bile zaboravljene, a zatim obnovljene za scensko izvođenje, nastavio je svoj život na sceni i na taj način, uza sve promjene, ostao na određeni način sačuvan. Ako usporedimo programe prijeratnih i poslijeratnih smotri, primijetit ćemo da se određen broj istih grupa s istim programom pojavljivao onda i danas. Ilustrirat ću to s nekoliko primjera. Grupa iz Ljubešćice (Novi Marof) izvodila je na smotri 1939. u Zagrebu kolo **Žena muža lepo opravljala**, a izvela ga je također i na smotri 1969. u Zagrebu. Te iste godine pjevali su i pjesmu **Svi jeća dogorijeva**, ponovili je 1972. a izvodili su je i na festivalu u Opatiji 1951. Grupa iz Posavskih Brega plesala je na smotri 1936. u Zagrebu plesove **staro sito, drmeš i dućec**. Iste plesove izvodi 1951. u Opatiji i 1966, 1968. i 1973. u Zagrebu. Grupa iz Utiskana na smotri 1938. izvodi pjesmu **Lijepo pjeva za lugom djevojka i ples kozatuš** uz dvojnice. Istu pjesmu i isti ples uz dvojnice izvodi 1951. u Opatiji i 1966. u Zagrebu. Većina tih pjesama i plesova već odavna nije u živoj funkciji, onoj prvobitnoj. Nazvali mi ovaj njihov život na sceni »drugom egzistencijom«, »folklorizmom« ili nekako drugačije, ti oblici u smislu svoje prvobitne funkcije nisu izvorni. Ali to ne znači da nemaju kulturnohistorijsku, dokumentarnu, umjetničku i estetsku vrijednost. Smotre u Hrvatskoj, pogotovo zagrebačka, dokazale su da se te vrijednosti uz odgovarajuću stručnu pažnju mogu sačuvati.

BILJEŠKE

¹ Pod autentičnim oblicima folkloru koji se izvode na sceni podrazumijevam tradicijske forme koje su prilikom prenošenja u scenski okvir doživjele samo neophodne, nebitne promjene u smislu skraćivanja trajanja i sažimanja sadržaja, a izvode se na tradicijom određeni način.

² Podaci iz ovog odlomka uzeti su iz članka Rudolfa Hercega **Veliki uspjeh seljačkih predstava u Zagrebu**, objavljenog u »Seljačkoj prosvjeti«, god. I, Zagreb 1926, br. 5—8, str. 110—117.

³ Stjepan Novosel: **Prigorska svadba — prema narodnim običajima Prigoraca kod Zagreba u 7 slika**, Zagreb 1926, izdanje Seljačke sloge, hrvatskog seljačkog i dobrotvornog društva u Zagrebu.

⁴ S. Novosel, o. c., str. 5—6.

⁵ Između ostalih opširan prikaz **Prigorske svadbe**, izvedene u Narodnom kazalištu, dao je u »Jutarnjem listu« od 27. travnja 1926. Milutin Cihlar-Nehajev.

⁶ Članak Eustahija Jurkasa **Naš glumački diletantizam**, objavljen u »Hrvatu«, prenosi »Seljačka prosvjeta«, god. I, Zagreb 1926, br. 5—8, str. 116—117, odakle sam i donio citat.

⁷ O osnivanju pjevačke župe »Matija Gubec« vidi: »Seljačka prosvjeta«, god. I, Zagreb 1926, str. 123.

⁸ Vidi članak Izidora Škorjača **Veliki uspjeh seljačke pjesme**, »Seljačka prosvjeta«, god. I, Zagreb 1926, br. 11—13, str. 173—179.

⁹ I. Škorjač, o. c., str. 176.

¹⁰ Kompletan tekst natječaja objavljen je i u »Seljačkoj prosvjeti«, god. I, Zagreb 1926, br. 11—13, str. 191.

¹¹ Vidi napis I. Škorjača **Seljački prosvjetni dan ili slavlje seljačke umjetnosti**, »Seljačka prosvjeta«, god. II, Zagreb 1927, br. 6—7, str. 100—107.

Smotre folkloru u Hrvatskoj nekad i danas

¹² Vidi govor Rudolfa Hercega održan na zajedničkom nastupu gradskih (župa »Lisinski«) i seljačkih pjevačkih zborova (župa »M. Gubec«) u Zagrebu 30. listopada 1927, »Seljačka prosvjeta«, god. II, Zagreb 1927, str. 227.

¹³ I. Š. (Izidor Skorjač?), **O narodnoj pjesmi**, »Seljačka prosvjeta«, god. II, Zagreb 1927, br. 8—9, str. 152—154, citat str. 153.

¹⁴ Vidi napis Rudolfa Hercega **Oblastni tečaj za sborovođe pjevačkih sborova**, »Seljačka prosvjeta«, god. III, Zagreb 1928, br. 9, str. 173—177.

¹⁵ Rudolf Matz, **Narod pjeva, sborovi prednjače — Povodom III. smotre hrvatskih seljačkih pjevačkih sborova**, »Seljačka prosvjeta«, god. IV, Zagreb 1929, br. 1—2, str. 103—105, citat str. 104.

^{15 a} O osnutku i djelovanju »Skлада« vidi knjižicu **Selo i umjetnost**, Zagreb 1935, izdavač »Sklad«.

¹⁶ Podatke o ovoj smotri navodim prema knjižici Branimira Bratanića **O smotrama hrvatske seljačke kulture**, Mala knjižnica Seljačke sloge, br. 7—8, Zagreb 1941, str. 5—7.

¹⁷ B. Bratanić, o. c., str. 21.

¹⁸ Rudolf Herceg, **Seljačka pjevačka smotra 7. 6. 1936**, »Seljačka sloga«, god. I, Zagreb 1936, br. 7, str. 148—151.

^{18a} »Seljačka sloga« redovito je objavljivala programe tih smotri, a uz repertoare glavnih smotri u Zagrebu objavljivani su i tekstovi pjesama.

¹⁹ R. Herceg, o. c. (vidi bilj. 18), str. 151.

²⁰ R. Herceg, o. c., str. 149.

²¹ Božidar Širola, **Smotre hrvatske seljačke kulture s osobitim obzirom na njihovo značenje za napredak hrvatske muzikologije**, »Zbornik za život i običaje hrvatskoga naroda«, knjiga XXXII, sv. 2, Zagreb 1940, str. 3.

²² **Poruka svim ograncima, članovima i prijateljima Seljačke sloge**, »Seljačka sloga«, god. II, Zagreb 1937, br. 3, str. 61—66, citat str. 62.

²³ »Seljačka sloga«, god. I, Zagreb 1936, br. 7, str. 168.

²⁴ **Poruka ...** (vidi bilješku 22), str. 62.

²⁵ Rudolf Herceg, **Čemu ove smotre**, »Seljačka sloga«, god. III, Zagreb 1938, str. 254—256, citat str. 256.

²⁶ O pripremama za nastup u Berlinu i samom gostovanju vidi: »Sklad« — **Smotra za promicanje narodne kulture**, god. V, Zagreb 1936, br. 5, str. 1—10.

²⁷ »Seljačka sloga«, god. II, Zagreb 1937, br. 5, str. 27.

²⁸ B. Širola, o. c., str. 27.

²⁹ »Seljačka sloga«, god. VIII, Zagreb 1946, br. 7, str. 220.

³⁰ Podaci o pokrajinskim i glavnim smotrama u Zagrebu od 1946. do 1952. godine objavljeni su u godištima »Seljačke sloge« od 1946. do 1952.

³¹ Repertoar izveden u Opatiji objavljen je u knjižici **Pjesme, plesovi i običaji naroda Jugoslavije na Prvom festivalu**, izdanje Saveza kulturno-prosvjetnih društava Hrvatske, bez godine izdavanja.

³² Vidi knjigu **Međunarodna smotra folkloru Zagreb 1966—1975, Programi »Međunarodne smotre folkloru«** Zagreb 1966—1975, Zagreb 1975, izdanje »Arto«.

³³ Sremac Stjepan, **Prilog istraživanju plesnog folkloru sjeverozapadne Hrvatske**, Seminarska radnja — Etnološki seminar Filozofskog fakulteta, Zagreb 1974. Marija Novak objavila je u časopisu »Kaj«, I/78, u prilogu **Domaćica o akademiku razgovor s Jelom Pavčec**, gdje Pavčecova također govori o svom koreografskom radu.

Stjepan Sremac

FOLKLORE FESTIVALS IN CROATIA — PAST AND PRESENT

Summary

The number of folklore shows and festivals of different kinds has been on the increase in Croatia in recent years. Depending on the idea of each particular show or festival, two kinds of performers take part in them. One kind are village groups, often described as »original« or »genuine«, which present the folk traditions of their villages or regions in a more or less authentic fashion. Each dance or song is presented as an integral performing whole. The second group are folk song and dance groups and ensembles in cities, which present folk traditions from different regions, deviating more or less from the authentic forms and authentic stylistic presentation. As a rule, a series of folk numbers from a smaller or larger region are presented in a choreographed sequence forming a unified whole.

The present paper aims at establishing the origins and development of stage presentation of folklore by those who keep the traditions alive, i.e., the village folk song and dance groups.

One of the more developed forms of cultural work in rural areas have always been singing choirs, some of which date back to the period before the First World War. In organization, they imitated urban choral societies and belonged to the same umbrella organization — the Croatian Choral Association. When the Seljačka Sloga peasant cultural union was formed in 1925 (with headquarters in Zagreb and local branches in villages operating as the cultural section of the Croatian Peasant Party), the village choral societies acquired a higher degree of organization and a federation of village choirs was organized within the Croatian Choral Association under the name Matija Gubec. The Matija Gubec Federation of Peasant Choral Societies staged the first festival of peasant choral societies in Zagreb in 1926. The village groups sang in their folk costumes, and the repertory included mainly professional and artistic arrangements of Croatian folk songs. At the next festival, in 1927, the Bunjevci and Šokci Croatian groups from Voivodina presented folk songs from that part of the country in their original versions. The festival organizers then asked all groups to add genuine, unarranged folk songs to their repertories, in addition to the composers' arrangements of folk songs hitherto performed. The new orientation was partly inaugurated by the third festival in 1929.

However, further development was checked by political events. In 1929, the Croatian Peasant Party was banned, and soon after that the Seljačka Sloga itself and the Matija Gubec Federation of Peasant Choral Societies were forced to end their organized cultural work among the peasants. The gap which then appeared was partly filled by the Sklad Musical Cooperative organized in 1931 and consisting of »independent musicians«, that is, those not

attached to any concert agency. The Sklad Cooperative published and distributed the works of its members, whose musical inspiration came from folk music as a basis for specifically Croatian musical style. Unlike the Seljačka Sloga peasant cultural union, the Sklad Cooperative emphasized the role of urban singers and tried to persuade them to accept folk songs (in suitable artistic arrangements) as a mainstay of their repertory. The peasant singing groups which remained active in that period sang almost exclusively artistic arrangements of folk songs.

The Seljačka Sloga peasant cultural union was revived in 1935 and that same year it co-sponsored, together with Sklad, the first festival of folk song groups after a break lasting six years. The idea that each group should also present unarranged songs from its part of the country was fully implemented for the first time at the 1935 festival. After the festival, a special »jury« (consisting of politicians, ethnologists and musicians) decided that in future only unarranged songs should be presented, that instrumental music, dances and folk customs should also be included in the festival, that every part of the programme should be carefully reviewed before the festival, and that regional reviews should be held before the national festival in Zagreb. It was suggested also that the costumes should be genuine folk costumes and that elderly people and children should be encouraged to take part. These decisions were in fact implemented and only authentic forms of folklore were shown at subsequent festivals. Eight national festivals in Zagreb and some 150 local and provincial shows were held in the period 1935—1940. Only groups belonging to the Seljačka Sloga union were allowed to take part, while those groups which continued to sing arranged songs joined the Croatian Choral Association, an organization of urban singing clubs. Since the main emphasis in this period was on authentic, unadulterated traditions, the folk festivals were carefully pruned of anything that might appear as an external influence or an element of another culture.

After the Second World War, the work of Seljačka Sloga and its local clubs was revived again. Positive cultural and educational traditions of the prewar organization were continued, and certain new forms were introduced in response to new situations and new needs. Numerous district folk shows and national festivals in Zagreb were held between 1946 and 1950, at which presentations of traditional folklore were supplemented by new forms which had appeared during the war of national liberation and postwar reconstruction.

The lively activities of willage folk groups found their counterpart expression in cities. In many towns and cities, amateur folk song and dance groups were organized, and in 1949 a professional folk song and dance ensemble, Lado, was established in Zagreb. Urban folk groups cultivated artistic arrangements of traditional folk songs and dances.

On the occasion of the Third Conference of the International Folk Music Council (IFMC) held in Opatija in 1951,

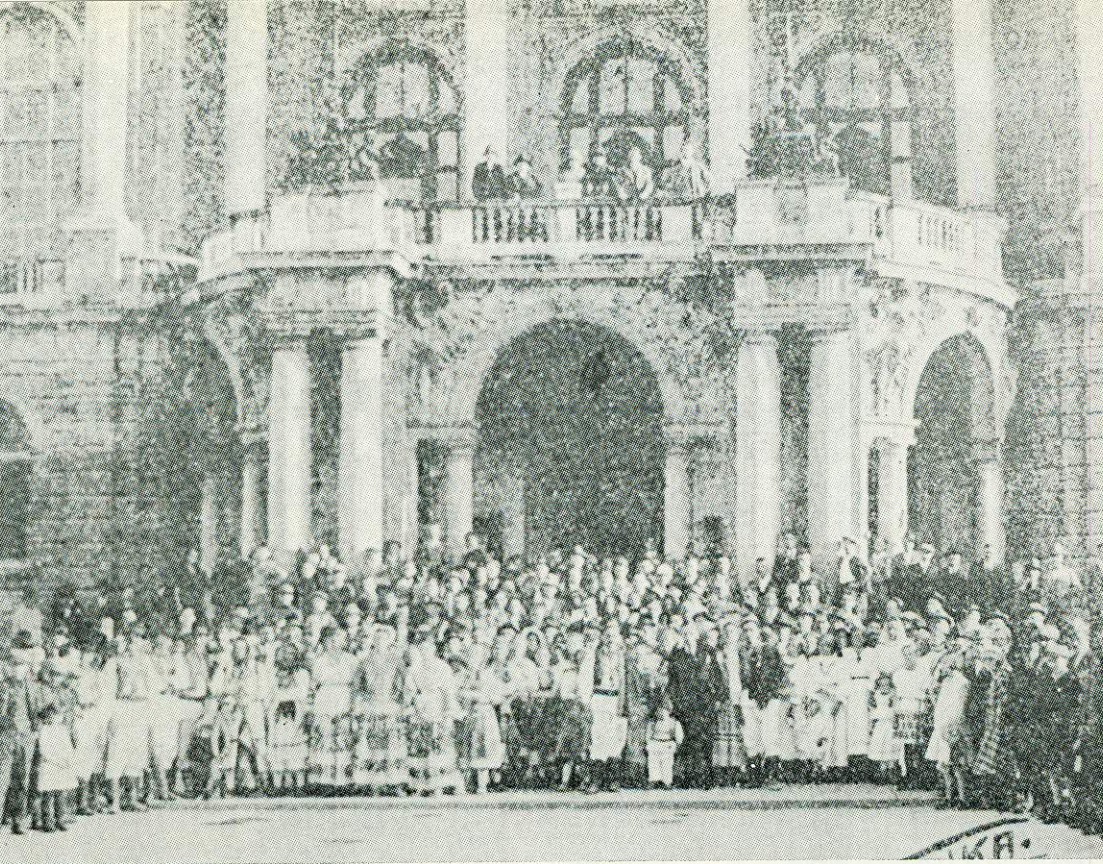
a full-scale festival of Yugoslav folk songs and dances was organized, with 86 participating village groups from all parts of Yugoslavia. A year later, the Yugoslav IFMC Committee organized a major festival in Pula, at which many village groups from Croatia took part. For the rest of the fifties there was a lull in this type of activity and the work of village groups remained mostly local or regional in significance. However, in the early sixties interest in folk music revived and has continued until the present day.

The interest was undoubtedly stimulated to a considerable extent by the International Folklore Festival, a regular annual event held in Zagreb since 1966. One half of all the participating groups come from Croatia, one quarter from the rest of Yugoslavia, and one quarter from other countries.

Village groups which take part in this festival also present exclusively authentic forms of folk songs and dances, in accordance with the idea established in the thirties. The opinion that only authentic forms should be admitted and that changes and influences coming from different sources are alien, unnatural intrusions, is still present. Of course, absolute isolation and originality has hardly ever been possible; changes and additions have always been coming, to be absorbed and transformed in accordance with local conditions, until they gradually ceased to be felt as foreign. By insisting on »autochthonous« traditions, the Zagreb Festival fails to give a full picture of folk music in large parts of Croatia, and the presentation ends with forms that were current at the beginning of this century.

There are few parts of Croatia in which the continuity of folk traditions remains unbroken. This is true of older traditions, but is becoming increasingly true of more recent traditions as well. For that reason, festivals can at best hope to present more or less successful reconstructions.

(Translated by V. I·ir)

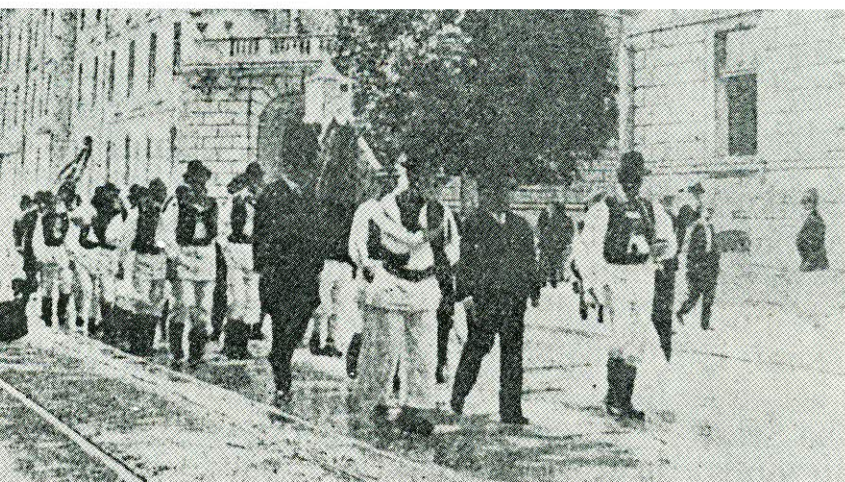
Posjetioci seljačke predstave 2. svibnja 1926. (Vrtarova »Majka zemlja«). U prvom redu Novosel i Vrtar (među njima dječaci u narodnoj nošnji). Presnimljeno iz »Seljačke prosvjete«, god. I, Zagreb 1926, br. 5—8, str. 111.

Izvođači »Prigorske svadbe« na sceni Narodnog kazališta nakon predstave 25. travnja 1926. Presnimljeno iz »Seljačke prosvjete«, god. I, Zagreb 1926, br. 5—8, str. 115.

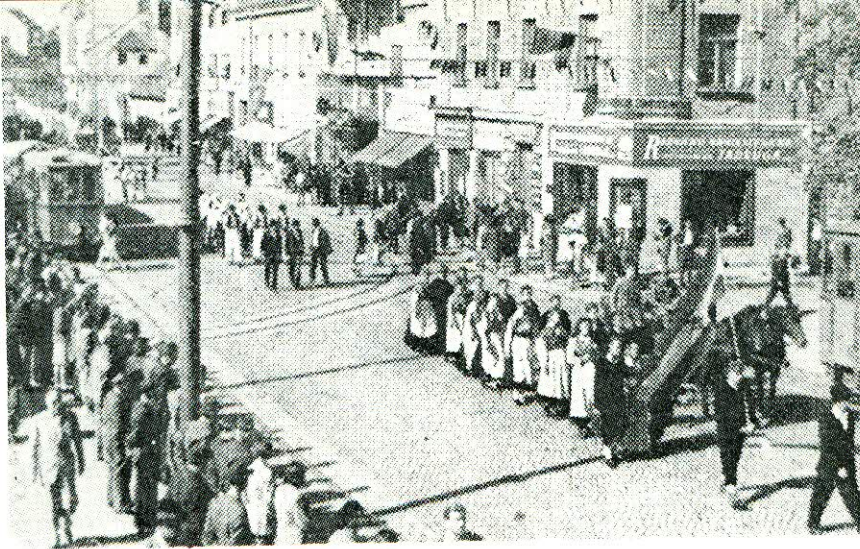

Stjepan Novosel,
sastavljač »Pri-
gorske svadbe«.
Presnimljeno iz
»Seljačke prosvje-
te«, god. I, Zagreb
1926, br. 5—8, str.
112.

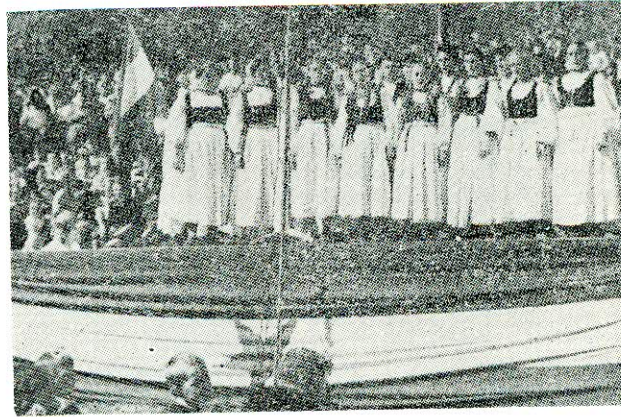
Povorka pjevača seljačke pjevačke župe »Matija
Gubec« na prvoj smotri 6. lipnja 1926. u Za-
grebu. Presnimljeno iz »Seljačke prosvjete«, god.
I, Zagreb 1926, br. 11—13, str. 175.

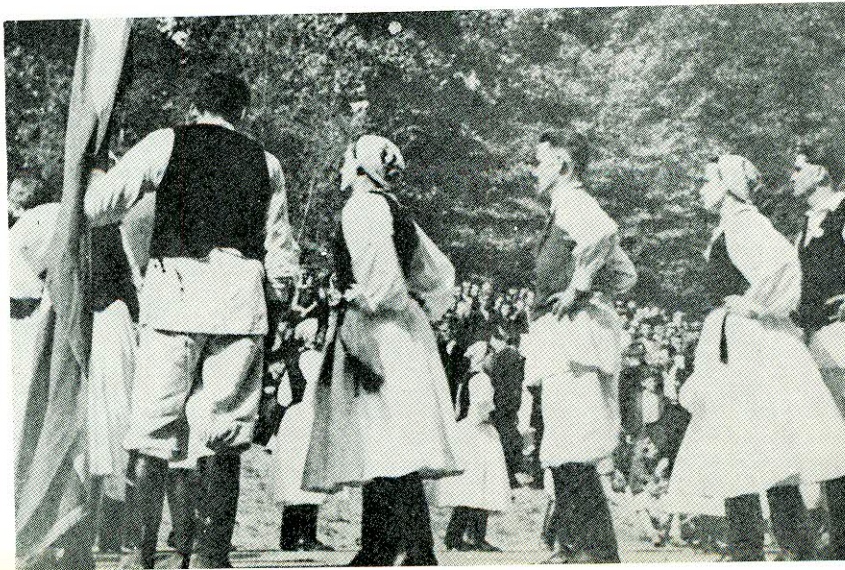

Povorka sudionika glavne smotre 22. rujna 1946. u Zagrebu. Presnimljeno iz »Seljačke sloge«, god. VIII, Zagreb 1946, br. 11, str. 385.

Ogranak Seljačke sloge iz Utiskana na glavnoj smotri 22. rujna 1946. u Zagrebu. Presnimljeno iz »Seljačke sloge«, god. VIII, Zagreb 1946, br. 10, str. 363.

Ogranak iz Psarjeva — Velike Gore na glavnoj smotri 22. rujna 1946. u Zagrebu. Presnimljeno iz »Seljačke sloge«, god. VIII, br. 11, str. 395.

Ogranak iz Guče Gore na glavnoj smotri 22. rujna 1946. u Zagrebu. Presnimljeno iz »Seljačke sloge«, god. VIII, Zagreb 1946, br. 10, str. 355.

Sve fotografije presnimili su S. ZORIĆ, i S. SREMAC.

Publika na glavnoj smotri 24. kolovoza 1947. u Zagrebu. Presnimljeno iz knjige »Hrvatske narodne pjesme i plesovi«, Zagreb 1951, uredili Vinko Žganec i Nada Sremec, izdanje Seljačke sloge, str. 9.

TABLA IV

Hrvatsko seljačko pjevačko društvo iz Draganca kraj Čazme. Presnimljeno iz »Seljačke prosvjete«, god. I, Zagreb 1926, br. 11—13, str. 174.

Učesnici »Oblastnog tečaja za sborovođe pjevačkih sborova« održanog 16. 7. — 11. 8. 1928. U prvom redu sjede voditelji tečaja (s lijeva na desno): Elvira Marsić, prof. Franjo Dugan, Fran Lhotka, Josip Predavec, Rudolf Matz, Rudolf Herceg, Nikola Toth, Ivan Matetić. Presnimljeno iz »Seljačke prosvjete«, god. III, Zagreb 1928, br. 9, str. 175.

PROGRAMM

Mittwoch, den 29. Juli 1936, abends 8¹/₂ Uhr,

in der Volksbühne, Theater am Horst-Wessel-Platz

KROATISCHE TÄNZE

Nevenka Perko

und

„Matica“

Verband der Kroatischen Freiwilligen Theateramateure

1. Djeveruša (Brautjungfer) . . . . . Mladen Pozajić
Uraufführung
Nevenka Perko
2. Balun . . . . . Slavko Zlatić
Kroatischer Nationaltanz aus Istrien
Uraufführung
„Matica“
3. Barek aus Sestine . . . . . Matz-Kasović
Nevenka Perko
4. Kroatisches Kolo aus Slawonien . . . . . Lisinski-Kasović
Im Jahre 1841 komponiert
„Matica“
5. Klagendes Mädchen aus Istrien . . . . . Slavko Zlatić
Uraufführung
Nevenka Perko
6. Dučec und Drmeš . . . . . Rudolf Matz
Kroatische Nationaltänze aus der Posavina
Uraufführung
„Matica“

Mitwirkende der „Matica“: D. Čeleda, T. Fabrio, O. Freudenreich, F. Ivančić, Z. Kahn, S. Markovina, M. Mihelić, M. Miloradović, A. Sojat, M. Švarc, M. Valpotić, Franjo Čeleda, B. Dujmović, F. Fabrio, A. Freudenreich, R. Ivančić, G. Kahn, M. Majer, M. Miloradović, B. Privora, F. Sojat, I. Valpotić

Dirigent: Rudolf Matz

Die Tänze sind für die Internationalen Tanzwettspiele geschaffen

Choreographie:

2. Z. Markovina, I. Valpotić, N. Perko und A. Freudenreich
3. V. Krčelić und J. Biskupović
6. N. Perko und A. Freudenreich

Orchester: Landesorchester Gau Berlin

Druck: Maurer & Dümnick G. m. b. H., Berlin SO 16

Program »Maticе
hrvatskih kazališ-
nih dobrovoljaca«
na plesnom natje-
canju u Berlinu.
Presnimljeno iz
»Sklada«, god. V,
Zagreb 1936, br.
5, str. 3.

Članovi »Matic«
na sceni. Presnim-
ljeno iz »Sklada«,
god. V, Zagreb
1936, br. 5, str. 1.

Ogranak Seljačke sloge Vinjani Donji
na glavnoj smotri 22. rujna 1946. u
Zagrebu. Presnimljeno iz knjige »Hr-
vatske narodne pjesme i plesovi«, Za-
greb 1951, izd. Seljačke sloge, str. 57.

Grupa iz Punitovaca na »Međunarodnoj smotri folklor« u Zagrebu 24. 7. 1978. Fototeka ZIF-a br. 12443. Snimila S. Zorić.

Grupa iz Tavankuta na »Međunarodnoj smotri folklor« u Zagrebu 26. 7. 1978. Fototeka ZIF-a br. 12439. Snimila S. Zorić.